

Gellért Oszkár: TÍZ ÉV ELŐTTI EMLÉKEIMBŐL

Még 1944 november 4-én, azon a napon, amikor a náciak a Pestet Budával összekötő hidak közül az elsőt, a Margit-hidat, fölrobbantották, kora reggel elhatároztuk a feleségemmel, hogy budai lakásunkat — amely a Mártírok útja és a Kapás utca sarkán volt, szemben a később felrobbantott lószérrel telt Regent-házzal — elhagyjuk és Pestre megyünk. Az első világháború alatt egy pesti napilap katonai rovatát vezettem: stratégiai érzékem azt sugallta, hogy a főváros pesti oldala hamarabb kerül a Vörös Hadsereg kezébe, mint a budai.

Két kis bőrönddel a kezünkben indultunk útnak villamoson a Margit-hídon, az akkori Szent Domonkos utca felé, ahol egyik fiam lakott a feleségével, másfél éves kislányával és ipával. Még nem értünk oda, amikor óriási robbanás hangja ütötte meg a fülünket. Ha negyedórával később lennénk villamosra, mi is a Duna hullámaiban végeztük volna életünket. Ez volt az első csoda.

A felszabadulásig ott húzódtunk meg a ház pincéjében, ahonnan azonban mindaddig, amíg a moszkvai rádiót fogni lehetett, felfelöltam az első emeleti lakásba. S amíg a telefonhuzal meg nem szakadt, közvetítettem a földszinti lakásban élő két fiatal lánynak a földalatti megzsalom üzeneteit: „X. Y. olajra lépett“, vagy „N. N. üldözöttnek gyártsanak új keresztlevelet“. A két lány egyike később Erdei Sándornak, az Irószövetség mostani első titkárának lett a felesége, másik Sipos Gyula költőtársammal kötött házasságot. A pince gyakori látogatója Járdányi Pál volt, a kiváló zeneszerző; ő hozta naponként a zugló jó híreket. „A szovjet csapatok már az Abonyi utcában vannak.“ A pince lakói közt azonban kibombázott és odamenekült nyilasok is voltak. Az egyik fölkhorkant: „Vegye tudomásul, hogy ha ki meri ejteni még egyszer, hogy a vörösök Budapestet elfoglalják, velem gyűlik meg a baja.“ A pince lakói közt volt egy cseppeli munkás is; Járdányi, ő és én összenéztünk: nem lehet öltre mennünk vele és a többi hasonszőrűvel, mert azok naponta ették a húst meg a vaját, nekünk pedig már kenyérünk se volt; a hetek óta tartó éhezésben csontvázakká fogytunk.

Január 14-én megjelentek az első szovjet harcosok a kertés ház udvarán s onnan fel az első emeletre velem együtt, ahol az ablakon géppuska-állásokat rendeztek be. Töpörödött, fagyos kis almák az egyik asztalon. Megkínáltam az egyik szovjet-harcost; jóízűen beleharapott.

A géppuskákra nem volt szükség. Hiszen azon a napon már megkezdődött a roham a Nagykörúttól. De egy szovjet parancsnokság számára az egész ház alkalmasnak látszott. Ki kellett ürítenünk a pincét is. Mi egy közeli Thököly úti házban kaptunk szállást.

De a következő napon a menyem észrevette, hogy a kisunokámnak egy nélkülözhetetlen edénye maradt a pincében. Visszamentem a Szent Domonkos utcai házhoz s annak a vasrácsos kerítését veregettem, mert az udvaron nem láttam senkit.

Nemsokára egy szovjet-harcos jött a kapuhoz. Valamicskét tudtam oroszul — a testvéröcsém özvegyen maradt orosz felesége tanítgatott jóelőre — eldadogtam, hogy miáratban vagyok és hogy a 19-es magyar proletárdiktatúra idején a Kormányzótanács sajtóosztályát vezettem, tehát megbízható is vagyok. Kémlelően nézett rám: „Ezt mindenki mondhatja.“ Igazam volt. Mivel igazolhatnám mégis magamat?

Mentőötletem támadt. Egy kis vasládikában magammal hoztam Budáról a kortársaim legbecsebb leveleit és kéziratait, Adyét, Móriczét, másokét, de főleg Gorkijét. Tehát: „Gorkij leveleim is vannak.“

S erre következett a második csoda: a szovjet-harcos megszólalt magyarul:

— Magának Gorkij levelei?
— Nekem. De honnan tud magyarul?
— Szerb nemzetiségű voltam. Egyformán tudok oroszul, szerbül és magyarul. Tessék.

Kitárta a kaput. Föl az őrnagyhoz. Ott újra elmondom a kérésemet. Az őrnagy előbb szigorúan néz rám, aztán elmosolyodik. De közben észreveszem, hogy aki fölkiért, a füléhez hajol.

Az őrnagy nagyon szívélyes. Mellém rendel egy másik szovjet-harcost, az

majd lekísér a pincébe, ahonnan elvihetem azt, amit akarok, bármit, amit itt felejtettünk.

— Köszönöm. De én most csak azt akarom elvinni.

Indulunk. De mielőtt az ajtóhoz érnék, utánam szól:

— Egy pillanatra. Ugy hallom, Önnek Gorkij-levelei vannak.

— Igen.

— Nem adná ide?

— Miért?

— Hogy eljuttassam a moszkvai Gorkij Intézetbe. Ott lennének a legjobb helyen.

Habozás nélkül én:

— Holnap elhozom.

Szavamat álltam s másnap benyújtottam a vasrácsos kapun át a Gorkijtól kapott leveleimet.

1950-ben Endre fiam az első magyar kultúrkiuttsággal Moszkvában járt. Ott megkérdeztek tőle, hogy az én fiam-e. Mert akkor arra kértek, hogy hazatérte után szóljon nekem: ajándékozzam a Gorkij Intézetnek azokat a leveleket, melyeket 1925 és 1928 között kaptam tőle Sorrentóból. Tudnak róla. És tudják azt is, hogy Gorkijnak „Az Artamonovok“ című regényét lefordítottam a testvéröcsémmel — aki az első világháború alatt és után hét évig volt hadifogságban. A regényt kiadtam a „Nyugat“-ban. Még azt is tudják, hogy Gorkijnek ez a nagy regénye hamarabb jelent meg magyarul, mint oroszul.

Megírtam, hogy legnagyobb sajnálatomra nem adhatom át kétszer ugyanazt. Mert Budapestén 1945-ben a leveleket már átadtam egy szovjet őrnagynak, aki a csapattestével nyilván továbbvonult nyugat felé és eleshetett, zsebében a Gorkij-levelekkel. Csak így magyarázhatom, hogy azok nem kerültek Moszkvába.

1945 január 18-ra a főváros pesti oldala teljesen felszabadult. De Buda teljes felszabadulása csak huszonehat nap múlva, február 13-án következett el. Akkor már az ország szívének nemcsak a balkamrája, de a jobbkamrája — valóban a jobboldali, jobban fertőzött nyilasrész is a Vörös Hadsereg gyógyító kezébe jutott.

Közben már egy másik fiammal húztuk meg magunkat egy Vajda Hunyad utcai lakásban. Volt, hogy annak egyetlen szobájában tizen is aludtunk. Egyszer Ilyés Gyula is ott töltött egy éjszakát.

Január 20-án elmentem az akkori Tisza Kálmán téri kommunista párti központba. Február első napjaiban pedig el-elmerészkedtem a Boráros téri hídhöz. Mikor jutok én Budára? Közben egy-egy barátom, aki csónakon jött át Pestre, hozta a hírt: ne nagyon kíváncsozzak Budára, mert ismerik a házat, amelyben laktam, fölnéztek arra az emeletre, amelyen a szobáim voltak és csak leborotvált falakat láttak. S szemben a földig leomlott Regent-ház előtt száz és száz halott.

Február 12-én ott voltam a Magyar Színházban, ahol a négy demokratikus párt toborzó nagygyűlést tartott. Aznap este papírra vettem ezt a verstöredéket a Boráros térről:

Félhalottan álltam ottan.
Milyen messze volt Buda!
Újra lássam a lakásom:
Ez volt akkor a csoda.
Akna robbant a habokban,
Hogy juthatnék el oda!

Málét ettem. És mögöttem
Nyilasbanda huhogott:
„Nem kell félni, csak remélni!“ —
S kezdődhet az új robot.
De megláttam, fön a Várban
Vörös zászló lobogott.

Ezt a verstöredéket nyolc év múlva megtaláltam a jegyzeteim közt. S akkor már kiegészíthettem olyan strófiákkal, melyek az új, Petőfi-hídról szóltak.

Jóval február 13-a után mégis kíváncsi voltam a budai lakásom romjaira. Átmentem a feleségemmel és nyaktörő utakon, megmaradt falpárkányokon mászva, bejuthattunk a harmadik emelet romjai közé. De hiszen a középső szobám, ha a mellettünk lévő nyilas-ház jóvoltából kifosztva is, megmaradt! S megmaradt a polconok a sokezer könyvemnek legalább a fele. Ady könyveiből ugyan a földön, téglatörmelékek s lövedékek közt, elszórt s összetapodott lapok; úgy látszik, hogy a látogatóknak csak a bőrkötések volt szükségük, azokat lehántották s a földre hányták a kötések belsejét. De épen maradtak a legfelső polcon harminc-négy év „Nyugat“ kötetei.

És a következő évben, amikor a budai lakásból a pesti új lakásomba a fiam kézikocsin áthordták a megmaradt bútor-roncsokat és könyveket; itt volt a harmadik csoda. Föl-ütöttem az 1925-ös „Nyugat“-kötetet és kihullott belőle Gorkij első levele, melyet nekem írt, a fényképével együtt. Azt hittem, hogy egy év előtt ezt is odaadtam a szovjet őrnagynak.

Azóta ezt a levelet átadtam a Szovjetunió budapesti nagykövetsége kultúrattaséjának, hogy legyen szíves a moszkvai Gorkij Intézethez juttatni ajándékomat. Melegen megköszönték. S megköszönték a „Kortársaim“ című könyvemet is, melyet tavaly azért küldtem el Kelen Bélának, a Magyar-Szovjet Társaság főtítkárának szíves közvetítésével, mert abban részletesen megírtam a Gorkijjal volt egész levélváltásom történetét. Ezt az újabb köszönőlevelet a „Szovjet Kultúra“ közölte is. De nem érdekeltlen, ha újra kiadom a „Gorkij nevével viselő Világirodalmi Intézet“-nek hozzám írt és október 15-én kelt köszönő levelét. Így szól:

„Tisztelt Gellért elvtárs!

Szívélyes köszönetet mondunk Önnek a „Kortársaim“ című könyvért, amely kétségtelenül bővíteni fogja azoknak a Gorkij tanulmányozóknak ismereteit, akik a Maxim Gorkij élete egyik érdekes szakaszával foglalkoznak. Nagyon örülünk, ha tovább is baráti kapcsolatot tarthatnánk fenn Önnel, aki egyike azoknak, akik őszintén nagyra értékelik Gorkijt és akik hozzájárultak műveinek terjesztéséhez a régi Magyarországon.

Ezúttal is mégegyszer elismerésünket fejezzük ki a Gorkij örökségének és emlékének ápolásáért.“

Mért írtam meg mindezt, mint legmaradandóbb emlékeimet Budapest felszabadulása idejéből? Azért, mert azon túl, hogy újra szabad magyarnak érezhetem magamat, magyar író is vagyok és a legnagyobb szovjet íróval volt levélváltásom élményét a felszabadulás napjai forrásították soha ki nem hűlővé.